

МИ, КОНТРОВЕРЗНИ

Кад чујем или прочитам да је неко „контроверна личност“, без оклевања стајем на његову страну. Уз наклоност према тако оцењеној особи иде и одбојност према оцењивачу као заступнику освештаног поретка и гласу исправномислеће множине чије су врлине духовна леност и навика пробитачног прилагођавања. Усамљени својеглавац, који мисли своју мисао, у трагању за истином свакако је на бољем путу од бројно надмоћних празноглаваца. Он је, уз то, спреман да за оно што мисли плати цену – понекад врло високу – што се за браниоце општеприхваћених ставова не може рећи. Ништа не ризикујући, они су двоструко награђени за друштвену пристојност: уз олакшано напредовање освајају и умирујући душевни спокој. Марсела, јунака Моравијиног „Конформисте“, усрећује чињеница што не одудара од околине. Сваки поредак се држи на лојалности главнине својих поданика, а напредује захваљујући онима који крше правила.

*

На страну Гинтера Граса, кога нападају због „контроверзне“ песме „Оно што треба рећи“, стао сам пре него што сам прочитао инкриминисани текст. У њему, разуме се, нема антисемитизма, сем ако се у ту категорију не сврстава свака критичка реч на рачун садашње израелске владе. Растућа затегнутост између јеврејске и персијске државе угрожава планетарни мир, и сваки покушај смањења напетости је племенит чин. Грасова песма у прози је писана са часним побудама. То су осетили и неки истакнути израелски писци (Амос Оз, Давид Гросман, Сајед Кашуа) одбивши да потпишу протестну петицију. Други, којима Грасов приступ није по вољи, сматрају да немачког нобеловца, ипак, треба саслушати. Писац који је зашао у девету деценију живота не упушта се у овакве иступе из непромишљености или саморекламерства. Оштрица критике је усмерена и на немачко саучесништво у израелским ратним припремама. „Сит сам западњачке хипокризије!“, уздикује писац. О, како га разумемо! У одговору на клеветничку кампању Грас помиње „журналистичку хорду“ која је, по обичају, повела хајку.

Можда није најбољи тренутак да га подсећамо како, уочи и у току бомбардовања Србије, није узео растојање према „новинарској руљи“ која је, сада, и њега спопала. Вероватно у доброј вери, а лоше обавештен, пристао је да урла са њом.

... Пре много година уредник једног недељника је Грасу и мени приредио вечеру у ресторану испод Авале. Сусрет је протекао у спорењу (око неког филма, или редитеља, чини ми се). Грас је, на крају, приметио да мени ништа на свету није добро. Признајем, накнадно, да примедба садржи зрно истине. Ограничено познавање једног обојици страног језика, којим смо се служили, није нам допуштало нијансирање, па нам се дискусија свела на низ крутих изјава и искључивих тврдњи. Домаћин вечере се није упуштао у расправу, пустио нас је да се изнуримо.

Контроверзни људи имају тешкоћа и у међусобном општењу.

*

Контроверзан значи споран, и противречан; у сукобу са околином, али и са собом. Они који нас опомињу на ред доживљују нас као преступнике, а ми њих као жалосне послушнике. Покорног грађанина лакше је навести на ратни злочин него на самостално расуђивање. Доследно размишљање понекад води до збуњујућих закључака; за то се тражи храброст, с оне стране владајућег морала и политике. Узор такве храбрости оставиле су нам две личности уграђене у темеље наше цивилизације – Сократ и Исус Христос. Први је пострадао за слободу мишљења, други за људску бесмртност. Од њих, данас, немамо бољих учитеља и поузданијих путовођа. А тек њих су савременици држали за неподношљиве кварице игре...

*

„Откуд му право да се понаша као слободни електрон?“, чуло се, недавно, на састанку једног професионалног тела. Ово се право не добија на поклон; оно се, у нужди самоодржања, присваја. Мислити, значи мислити друкчије. Уздићи се бар за један педаљ изнад најмањег заједничког именитеља суђења и деловања. Век нам пролази у уздржавању, у заташкавању себе; тупо гледамо у оно што нас окружује, онако како се буљи у возилима градског саобраћаја. Тек кад догори до ноктију, тргнемо се и откријемо у бољој неприхватљивости. Критичка уздржаност је погодба наше усправљености под сунцем. То важи како за појединца, тако и за заједницу којој припада. У последње време, у наш простор је убачен вирус страха од слободног расуђивања. Говорећи, саображавамо се са моделима који су изван и изнад нашег животног хоризонта. Смешно је, и тужно, слушати српског писца који наступа као да је министар спољних послова, бирајући речи, које ће окупатору и ратном победнику бити по вољи!

Укочени, послушнујемо шта би нам ко могао замерити... Неки су се, очигледно, подастрли више него што налогодавци очекују.

*

Одупирање је знак животног здравља и духовне издржљивости. Бивши режим је сва неподобна мишљења проглашавао за неприхватљива; демократски поредак на њих не даје ни пребијене паре. Парадокс, који то није: у ауторитарном поретку противници су више поштовани, него у вајној демократији. Ондашњи управљачи су мислили да свако ко је нормалан мора прихватити владајућу идеологију. У њиховом држању било је и елемената дечје психологије: хтели су да буду вољени, неслагање их је болно погађало. Непристајање су примали као израз зле воље. Нови управљачи су практични нихилисти: онога ко није с њима даве ћутањем.

Откако знам за себе, гајим слабост према контроверзнима, изопштеницима, маргиналцима, дивљим мислиоцима и отпадницима, од монархиста до стаљиниста, према свима који достојно носе свој крст. Тако сам се зближио и са Радованом Зоговићем који је, бојкотован са разних страна, тринаест година провео у кућном карантину. Десанка Максимовић му је, тајно, носила њој поверене наруџбине за превођење Чеховљевих прича, да би му, потом, уступила хонорар за посао који је издавач објављивао под њеним именом. Доушник, настањен у соби до песникове, слаб познавалац руске књижевности, известио је Службу да кућни притвореник пише „некакве приповетке“. Ни Десанка ни ја нисмо били Зоговићеви истомисљеници. Дивили смо се жртви коју је, као изопштеник, плаћао. Зоговић је, са жалашћу, закључио да од мене никад неће постати марксиста. Слушајући ме, једном, како негодујем против неке неправде, рекао је директору „Нолита“: „Е, какав би ово комуниста био, само да је живео у старој Југославији!“ Не, па ни његове странке, али и даље јатакујем свима који страдају за своја уверења – хашким оптуженицима, па и прогоњеним комунистима. Они су незгодни једино кад дођу на власт.

*

Не волим да слушам наредбе, ни да наређујем. Не заповедам ни својој деци. Више волим да отрпим понеки њихов безобразлук, него да ме се плаше. Стид ме је сваке ситуације у којој сам од неког јачи.

Цена неуклапања зна бити и забавна, кад се гледа са дистанце. Својевремено су ме, после првог триместра, избацили из Школе резервних официра у Билећи, чиме ми је, пошто нисам био дипломирао, продужено служење кадра за пола године. Образложење: дугачак језик, непознавање стројевог корака и недостатак одлучности, неопходне добром старешини. Од око хиљаду питомаца искључили су нас десетак, као шкарт. Међу одбаченима је било и таквих какве нека строжа комисија не би пустила ни у трупу. Пошто су у Школи проценили да сам, ипак, сналажљивији од осталих шкартираних, одредили су ме за вођу пута до касарне где нас је чекао нови распоред. У Никшић смо стигли у рану зору. У очекивању воза за Титиград, група коју сам водио се прихватила месног доручка који нам је подељен у Школи. Испоставило се да ниједан од питомаца није знао како се отвара конзерва. Ишао сам од једног до другог и вртео у круг онај кљунасти ножић.

Јутро је било сиво и прохладно; станична чекаоница прљава. Стидео сам се положаја у који сам допао. Данас се поносим: никоме се не може догодити оно што му не приличи.

То није био крај мојих веза са градићем „на камену херцеговском.“ Пре десетак година, добитници књижевне награде „Светозар Ћоровић“ су проглашени за почасне грађане Билеће. Међ њима сам и ја.